

howto

60 วิธีรับมือคนตรรกะเพี้ยน

情報を正しく選択するための

認知バイアス事典

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมสารสนเทศ

ซากิโกะ ยามาซากิ, โคซุเอะ มียาซึโระ และยูกิโกะ คิคุจิ

เจียน

โซอิจิโร ทาคาฮาชิ

ตรวจสอบเนื้อหา

ธัญญ พลแสน

แปล

การอ่านคือรากฐานที่สำคัญ



คำนำสำนักพิมพ์

คุณแน่ใจแค่ไหนว่าสิ่งที่คุณเชื่ออยู่ทุกวันนี้ ปราศจากอคติทางความคิดจริง ๆ

ลองนึกถึงสถานการณ์ใกล้ตัวที่เราพบเจอได้ทุกวัน เช่น ชาวที่แซร์กันในโซเชียลมีเดีย การถกเถียงที่ต่างฝ่ายต่างมั่นใจว่าตนเอง “มีเหตุผลกว่า” หรือการตัดสินใจบางอย่างที่เมื่อมองย้อนกลับไปที่นึกเสียใจทีหลังว่า “ไม่น่าเลือกแบบนั้นเลย”

สถานการณ์เหล่านี้มักไม่ได้เกิดจากความโง่เขลา หากแต่เกิดจาก **อคติทางความคิด** ซึ่งเป็นกับดักทางจิตใจที่มนุษย์ทุกคนล้วนมีร่วมกัน

อคติทางความคิดอาจอันตรายกว่าที่คิดอีกมาก เพราะมันไม่เพียงทำให้เราทำผิดเป็นครั้งคราว หากยังค่อย ๆ หล่อหลอมวิธีมองโลกและการใช้เหตุผลของเราโดยไม่รู้ตัว เมื่ออคติเหล่านี้สะสมมากเข้า ก็จะนำไปสู่การใช้เหตุผลที่บกพร่อง หรือก็คือกลายเป็นคน “ตรรกะเพี้ยน” ส่งผลให้ตัดสินใจพลาดบ่อยครั้ง มองโลกคับแคบ สูญเสียโอกาสสำคัญ และประสบความสำเร็จได้ยากกว่าที่ควรจะเป็น

คำถามสำคัญจึงไม่ใช่เพียงว่า “ใครคิดผิด”

แต่คือ “เราจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งที่เราเชื่อและข้อมูลที่เรานำมาใช้ ตั้งอยู่บนเหตุผลที่สมเหตุสมผลจริง ๆ หรือเป็นเพียงผลลัพธ์ของอคติที่แฝงตัวอยู่โดยที่เราไม่ทันสังเกต”

หนังสือเล่มนี้จึงไม่ใช่คู่มือสำหรับจับผิดผู้อื่น และไม่ใช่หนังสือที่แบ่งแยกว่าใครฉลาดกว่าใคร หากแต่เป็นแว่นขยายที่จะส่องให้เราเห็น หลุมพรางและกับดักทางความคิดชัดขึ้น อีกทั้งได้ตระหนักถึงข้อจำกัดตามธรรมชาติในกระบวนการคิดของมนุษย์

เมื่ออ่านจบ คุณจะมองโลกได้อย่างรอบด้าน เห็นทั้งโอกาสและ หลุมพรางชัดเจนกว่าเดิม และนำความเข้าใจนี้ไปปรับใช้กับการตัดสินใจในชีวิตจริงได้ตั้งแต่กับเรื่องเล็กๆ ในชีวิตประจำวัน หน้าที่การงาน ไปจนถึง การตัดสินใจครั้งใหญ่ในเรื่องสำคัญที่สุดในชีวิต

howto

สารบัญ

บทนำ - “อคติทางความคิด” คืออะไร 1

ตอนที่ 1

การศึกษาอคติทางความคิด จากมุมมองทางตรรกศาสตร์

01	ทางเลือกกลวง.....	8
02	ปฏิทรรศน์กองทราย	13
03	ความกำกวม.....	18
04	ข้ออ้างวนซ้ำ.....	23
05	สิ้นไหลไปเรื่อย.....	28
06	การด่วนสรุป	33
07	การเลือกเอาแต่สิ่งที่ดี	38
08	ความหลงผิดของนักพนัน	43
09	การโจมตีตัวบุคคล	48
10	“ที่คุณล่ะ”.....	53
11	หุ่นฟาง	57

12	การคิดไปเองตามความปรารถนา	62
13	ความเข้าใจผิดเรื่องชายสวมหน้ากาก	67
14	ความเข้าใจผิดเรื่องสันฐาน	72
15	การปฏิเสธเหตุ	77
16	การยืนยันผล	82
17	ตรรกะวิบัติของสีฟงัน	87
18	อคติตามความเชื่อ	92
19	แนวคิดอนุรักษ์นิยมทางความเชื่อ	97
20	การอนุมานตามสามัญสำนึก	102

ตอนที่

2

การศึกษาคติทางความคิด จากมุมมองทางวิทยาศาสตร์การรู้คิด

01	ภาพลวงตามูลเลอร์-ไลเออร์	110
02	ภาพกระดาษกับเปิด	115

03	ภาพลวงมือยาง.....	120
04	ปรากฏการณ์แมคเคิร์ก.....	125
05	ปรากฏการณ์ไต้ระดับการตระหนักรู้.....	130
06	ปรากฏการณ์สะพานแขวน.....	135
07	ความไม่คล่องจงของปัญญา.....	140
08	ปรากฏการณ์อารมณ์สอดคล้อง.....	145
09	เตจาวู.....	150
10	ปรากฏการณ์ติดอยู่ที่ปลายลิ้น.....	155
11	ความจำที่ผิดพลาด.....	160
12	ปรากฏการณ์สลีปเปอร์.....	165
13	ข้อจำกัดทางจิตใจ.....	170
14	การยึดติดกับหน้าที่.....	175
15	การเลือกให้ความสนใจ.....	179
16	การกะพริบของความสนใจ.....	184

17	ปรากฏการณ์ม้าฮานส์แสนรู้.....	189
18	อคติเพื่อยืนยันความเชื่อ.....	194
19	พฤติกรรมเชิงไสยศาสตร์.....	199
20	สหสัมพันธ์เทียม	204

ตอนที่ 3

การศึกษาคอคติทางความคิด
จากมุมมองทางจิตวิทยาสังคม

01	ปรากฏการณ์การสัมผัสซ้ำ	212
02	ช่องว่างของความเข้าใจ.....	217
03	ปรากฏการณ์ฮาโล.....	223
04	ปรากฏการณ์บาร์นัม.....	228
05	การเหมารวม.....	234
06	ปรากฏการณ์หลักฐานรับรองทางศีลธรรม	239
07	ความคลาดเคลื่อนในการอนุมานสาเหตุ	244

08	ความลำเอียงระหว่างกลุ่ม.....	249
09	ความคลาดเคลื่อนในการอนุมานสาเหตุขั้นสุดโต่ง.....	254
10	สมมติฐานการอ้างเหตุเชิงปกป้องตนเอง.....	259
11	ปฏิภริยาทางจิต.....	264
12	อคติจากสถานะปัจจุบัน.....	269
13	สมมติฐานว่าโลกยูติธรรม.....	274
14	อคติให้ระบบขอบรรรม.....	279
15	ปรากฏการณ์เซียร์ลีดเดอร์.....	284
16	ปรากฏการณ์เหยื่อที่ระบุด่วนได้.....	288
17	อคติการคล้อยตาม.....	293
18	ปรากฏการณ์ตามกระแส.....	298
19	ปรากฏการณ์ตันนิง-ครูเกอร์.....	303
20	คำสาปของความรู้อ.....	307
	เกี่ยวกับผู้เขียน.....	311

บทนำ

“อคติทางความคิด” คืออะไร

แต่เดิม คำว่า “อคติ” (Bias) หมายถึง ผ้าที่ตัดเฉียงกับเส้นใยผ้า และต่อมาได้ขยายมาใช้ในความหมายว่า การปรับแต่ง ความเอนเอียง หรือ ความบิดเบือน

“อคติทางความคิด” (Cognitive Bias) จึงกลายมาเป็นคำที่ใช้อ้างครอบคลุมไปถึงความเอนเอียง ภาพจำ การยึดติดกับความคิด ข้อมูลที่บิดเบือน การคิดไปเองฝ่ายเดียว และความเข้าใจผิดต่างๆ

สถานีชินางาวะตั้งอยู่ในเขตชินางาวะหรือไม่

ในการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาเขตกรุงโตเกียว เมื่อเดือนกรกฎาคม 2017 ผู้สื่อข่าวของสถานีโทรทัศน์แห่งหนึ่งยืนอยู่หน้าทางออกฝั่งตะวันตกของสถานีชินางาวะ เขารายงานเกี่ยวกับ “สถานการณ์การเลือกตั้งของเขตชินางาวะ บริเวณหน้าสถานีชินางาวะ” โดยผู้ประกาศข่าวในสตูดิโอและแขกรับเชิญก็พูดถึง “ชาวเขตชินางาวะ” ไปด้วย

แต่ความจริงแล้ว สถานีชินางาวะตั้งอยู่ที่ “เขตมินาโตะ หมู่ 3” พื้นที่หน้าสถานีนั้นจึงไม่ใช่เขตชินางาวะ แต่เป็นเขตมินาโตะต่างหาก!

นอกจากนี้ “โรงแรมชินางาวะพรีนซ์” ที่ตั้งอยู่หน้าทางออกฝั่งตะวันตกของสถานีชินางาวะ ก็อยู่ที่ “เขตมินาโตะ หมู่ 4” ในขณะที่ “สำนักงานสรรพากรชินางาวะ” ที่อยู่ฝั่งเหนือของโรงแรม ก็อยู่ที่ “เขตมินาโตะ หมู่ 3” เช่นกัน

จึงสรุปได้ว่า คนที่ดูจากชื่อ “สถานีนางาวะ” “โรงแรมชินางาวะ พรีนซ์” และ “สำนักงานสรรพากรชินางาวะ” แล้วคิดไปเองว่าสถานที่เหล่านี้ต้องอยู่ใน “เขตชินางาวะ” ล้วนตกอยู่ในกับดักของ “อคติทางความคิด” ทั้งสิ้น

ความเชื่อที่เกิดจากการคิดไปเองเหล่านี้ขัดแย้งกับข้อเท็จจริง และในเชิงตรรกะก็ยังไม่ใช่ “ความจริง” (Truth) แต่เป็น “ความเท็จ” (Falsity)

แนวทางจาก 3 สาขาวิชา

ในโลกของ “ตรรกศาสตร์” ความคิดผิดเพี้ยนประเภทนี้เรียกว่า “ตรรกะวิบัติ” (Fallacy) ซึ่งมีการจำแนกประเภทและได้รับการตั้งชื่อว่าเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงมาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ เพื่อให้การอภิปรายเป็นไปอย่างสมเหตุสมผล

แล้วทำไมมนุษย์ถึงยังมี “ตรรกะวิบัติ” กันอยู่อีก

จากตัวอย่างข้างต้น แม้ว่า “สำนักงานสรรพากร XX” ตั้งอยู่ใน “เขต XX” จะเป็น “ความจริง” ในหลายกรณี แต่ก็ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป

เพราะการอ้างเหตุผลแบบ “อุปนัย” (การหาจุดร่วมจากข้อเท็จจริงของส่วนย่อย แล้วนำไปสรุปว่านั่นเป็นข้อเท็จจริงของส่วนใหญ่) มักมีข้อบกพร่องเสมอ

เราจึงต้องศึกษา “วิทยาศาสตร์การรู้คิด” (Cognitive Science) เพื่อหาเหตุผลที่มนุษย์ใช้ “การอุปนัย” ในการประมวลผลข้อมูลและรับรู้สิ่งต่างๆ โดยไม่รู้ตัว

และยังต้องศึกษา “จิตวิทยาสังคม” (Social Psychology) ว่าด้วยการสื่อสารระหว่างกลุ่มและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

ด้วยเหตุนี้ เมื่อได้รับข้อเสนอจากบรรณาธิการของสำนักพิมพ์ ให้เป็นผู้ตรวจสอบหนังสือเล่มนี้ สิ่งแรกที่ผมนึกถึงจึงเป็นแนวคิดจาก 3 สาขาวิชาข้างต้น ซึ่งผู้เขียนหนังสือเล่มนี้คือนักวิจัยรุ่นใหม่ที่มีผลงานโดดเด่นในแต่ละสาขาจากสถาบันวิจัยวัฒนธรรมสารสนเทศ ได้แก่ คุณชากิโกะ ยามาซากิ (ผู้เชี่ยวชาญด้านตรรกศาสตร์) คุณโคซุเอะ มียาชิโระ (ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์การรู้คิด) และคุณยูกิโกะ คิคุจิ (ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาสังคม)

คำศัพท์ที่เกี่ยวกับ “อคติทางความคิด” มีอยู่หลายร้อยคำ แต่หลายคำก็มีความหมายและการใช้งานที่คลุมเครือหรือทับซ้อนกัน พวกเราจึงปรึกษาหารือกันหลายต่อหลายครั้ง แล้วคัดเลือกคำสำคัญมาสาขาละ 20 คำ รวมเป็น 60 หัวข้อ

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้คือ การไม่เรียงหัวข้อตามลำดับตัวอักษร แต่จัดเรียงโดยเริ่มจากหัวข้อที่เข้าใจง่าย แล้วค่อย ๆ ลงลึก เพื่อให้อ่านได้อย่างเพลิดเพลิน

เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้ตามลำดับตั้งแต่ตอนที่ 1 สาขาตรรกศาสตร์ ตอนที่ 2 สาขาวิทยาศาสตร์การรู้คิด ไปจนจบตอนที่ 3 สาขาจิตวิทยาสังคม คุณจะเข้าใจภาพรวมของ “อคติทางความคิด” ได้อย่างแจ่มชัด

แน่นอนว่าจะพลิกอ่านหัวข้อที่สนใจก่อนก็ได้เช่นกัน

เพื่อการเลือกสรรข้อมูลได้อย่างถูกต้อง

ตลอดการทำงาน คณะผู้จัดทำได้พยายามแก้ไขเนื้อหาให้อ่านง่ายขึ้นแล้ว นี่จึงไม่ใช่หนังสือสำหรับนักศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นหนังสือสำหรับผู้สนใจทุกคน

ดังนั้นแต่ละหัวข้อจึงพยายามนำเสนอเนื้อหาให้เห็นเป็นภาพที่เข้าใจง่าย ส่วน “หัวข้อที่เกี่ยวข้อง” ได้จำกัดเฉพาะหัวข้อที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเพื่อไม่ให้ขอบเขตกว้างจนเกินไป

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะไม่เพียงช่วยให้อ่านเข้าใจ “อคติทางความคิด” แต่ยังเป็นประโยชน์ในการทำให้ชีวิตสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ ขอให้ลองพิจารณา 3 คำถามดังต่อไปนี้

- ตัวตนของคุณกำลังหลงทางเพราะข้อมูลเท็จเข้ามาอย่างท่วมท้นหรือไม่
- คุณกำลังถูกข่าวดูหรือข่าวปลอมหลอกหลวงอยู่หรือไม่
- ความคิดของคุณเป็นไปอย่างมีตรรกะและตามหลักวิทยาศาสตร์หรือไม่

หากอ่านหนังสือเล่มนี้จบแล้ว คุณควรตอบทั้ง 3 คำถามนี้ได้!

โชจิโร ทาคาฮาชิ
ศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยโคคุงาคูอิน
และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยวัฒนธรรมสารสนเทศ

ตอนที่ 1

การศึกษาอคติทางความคิด จากมุมมองทางตรรกศาสตร์

หลายคนน่าจะเคยมีประสบการณ์
ที่รู้สึกเหมือนมีบางอย่างไม่สมเหตุสมผล
แต่ก็หาข้อโต้แย้งมากกเถียงไม่ได้จนต้องยอมแพ้ไป
หรืออาจเคยตกตะลึงกับความจริงที่ว่า
แม้จะใช้ภาษาเดียวกัน แต่กลับสื่อสารกันไม่เข้าใจ
ในตอนแรกนี้
เราจะมุ่งเน้นไปที่บทสนทนาและการอภิปรายเป็นหลัก
เพื่อหาความผิดพลาดอันคลุมเครือนั้น

01

ทางเลือกหลง

Fallacy of False Choice

ความหมาย

การหลงคิดว่ามีทางเลือกอยู่อย่างจำกัด ทั้งที่ในความเป็นจริงยังมี
ทางเลือกอื่นๆอีกมากมาย

หัวข้อที่เกี่ยวข้อง

สิ้นไหลไปเรื่อย (หน้า 28) การคิดไปเองตามความปรารถนา (หน้า 62)

ชีวิตมีแค่ 2 ทางเลือกจริงหรือ

“การที่ช่วงนี้คุณไม่ค่อยมีเรื่องดี ๆ เข้ามา เพราะดวงชะตาของคุณติดขัด
แต่ถ้าซื้อโถวี่เศษนี้ไปตั้งไว้ในห้อง รับรองว่าจะมีเรื่องดี ๆ เข้ามาอย่างแน่นอน
หรือถ้าไม่ซื้อ คุณจะต้องพบกับความทุกข์ยากต่อไปเรื่อย ๆ”

ในเวลาปกติ หากมีคนมาพูดแบบนี้ คงแทบไม่มีใครหลงเชื่อ แต่
ในสถานการณ์ที่ต้องคว่ำแม่แต่ฟางเส้นสุดท้าย เมื่อเจอคำพูดหว่านล้อมว่า
ถ้าซื้อโถวี่เศษนี้แล้ว “โรคร้ายของลูกที่รักษาไม่หายจะหายขาด” หรือ
“วิญญาณที่ทำให้คุณเดือดร้อนจะหายไป” ละ...

แม้จะตกอยู่ในสภาวะกดดันเช่นนี้ ก็ขอให้นึกไว้เสมอว่า นอกจาก
ทางเลือกแค่ 2 ทางว่าจะ “ซื้อ” หรือ “ไม่ซื้อ” เจ้าโถวี่เศษนี้แล้ว ก็ยังมองหา
ทางเลือกอื่นๆได้

เพราะทางเลือกไม่ได้มีแค่ 2 ทางเท่านั้น ยังมีทางเลือกอื่น ซุกซ่อนอยู่อีก เพียงแต่สิ่งนี้เป็น “ทางเลือกลวง” ที่หวังหว่านล้อมและบีบให้เราตัดสินใจเลือกระหว่างขาขวากับขาซ้าย

นี่จึงเป็นเทคนิคเชิงตรรกะที่ผู้พูดต้องการจำกัดทางเลือก แล้วผลักดันให้ผู้สนทนาตกอยู่ในภาวะจำยอม เพื่อชักนำให้เลือกในสิ่งที่เป็นประโยชน์กับผู้พูดเอง

เพื่อการตัดสินใจที่ไม่ผิดพลาดแม้ในสถานการณ์คับขัน

จากตัวอย่างข้างต้น เราจะหลงผิดไปได้อย่างไร มาดูรายละเอียดกัน

ทางเลือกที่ผู้พูดนำเสนอมี 2 ทาง ได้แก่ ทางเลือกที่ 1 “ถ้าซื้อโอโจะไม่ทุกข์ยาก” (หมายความว่า จะมีแต่ความสุข) และทางเลือกที่ 2 “ถ้าไม่ซื้อโอโจะจะมีแต่ความทุกข์ยาก”

เมื่อถูกขั้วตึงเครียด 2 ทางเลือกที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว คนเรามักจะเข้าใจผิดว่าตนมีทางเลือกจำกัด

แล้วทำไมเราถึงตัดสินใจผิดพลาดเมื่อตกอยู่ในสถานการณ์เช่นนั้น

ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่า ทางเลือกลวงมักถูกใช้เพื่อผลักดันให้ผู้สนทนาตกอยู่ในภาวะจำยอม จากนั้นค่อยฉวยโอกาสจากจุดอ่อน ทำให้อีกฝ่ายตัดสินใจด้วยเหตุผลได้ยาก (วิธีฉวยโอกาสจากความกลัวของผู้สนทนา เรียกว่า “การโต้แย้งด้วยการข่มขู่”)

ดังนั้นขอให้ศึกษาแนวคิดต่อไปนี้ เพื่อไม่หลงกลตรรกะวิบัติของทางเลือกลวง แม้จะอยู่ในสถานการณ์คับขันก็ตาม

ทางเลือกที่ทำให้คิดว่ามีแค่ 2 ทาง

	โท	ความทุกข์ยาก
ทางเลือกที่ 1	✓ (ซื้อ)	× (ไม่ทุกข์ยาก)
ทางเลือกที่ 2	× (ไม่ซื้อ)	✓ (ทุกข์ยาก)

อีก 2 ทางเลือกที่ซ่อนอยู่

ก่อนอื่น ขอให้คุณทบทวนจำนวนทางเลือกที่นำเสนอไปก่อนหน้านี้

- ① ถ้าซื้อโทจะไม่ทุกข์ยาก (หมายความว่า จะมีแต่ความสุข)
- ② ถ้าไม่ซื้อโทจะทุกข์ยาก

ชีวิตมีแค่ 2 ทางเลือกนี้จริงหรือ

อันที่จริงยังมีอีก 2 ทางเลือกที่ไม่ได้นำเสนอออกมา ได้แก่ “ถึงจะซื้อโท ก็ยังทุกข์ยากเหมือนเดิม” และ “ถึงจะไม่ซื้อโท ก็ไม่ทุกข์ยาก”

เมื่อมีคนเร่งรัดให้ตัดสินใจว่า “เลือกสักทางสิ!” หรือ “คนที่เลือกแบบนี้ ก็เจริญก้าวหน้ากันทุกคนนั่นละ!” จำไว้เลยว่า อีกฝ่ายอาจกำลังเสนอเฉพาะทางเลือกที่เขาต้องการหรือเป็นประโยชน์กับตนเอง ทั้งที่ยังมีทางเลือกอื่นอีก ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

ทางเลือกอีก 2 ทางที่ซุกซ่อนอยู่

	โถ	ความทุกข์ยาก
ทางเลือกที่ 3	✓ (ซื้อ)	✓ (ทุกข์ยาก)
ทางเลือกที่ 1	✓ (ซื้อ)	× (ไม่ทุกข์ยาก)
ทางเลือกที่ 2	× (ไม่ซื้อ)	✓ (ทุกข์ยาก)
ทางเลือกที่ 4	× (ไม่ซื้อ)	× (ไม่ทุกข์ยาก)

สูตรคำนวณจำนวนทางเลือก

เมื่อต้องการรู้ว่าจริงๆ แล้วมีทางเลือกกี่ทาง **สูตร 2ⁿ** จะช่วยตรวจสอบได้

“n” หมายถึง จำนวนรายการทั้งหมด

“2” หมายถึง แต่ละรายการมีทางเลือกที่เหมือนจะเป็นไปได้ 2 ทาง
เช่น “เลือก” (✓) และ “ไม่เลือก” (×)

ด้วยสูตรนี้ เราจะคำนวณจำนวนทางเลือกทั้งหมดที่มีในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเป็นระบบ

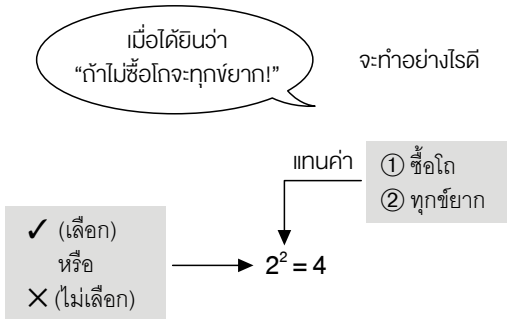
ตัวอย่างเช่น “การเป็นทนายความ” และ “ปัญหาการเงิน” ก็สร้างทางเลือกได้ 4 ทางเช่นกัน คุณพอจะลองแจกแจงทางเลือกได้ไหม

แน่นอนว่าจะเลือกทางไหน สุดท้ายย่อมเป็นสิทธิ์ของแต่ละคน แต่การเลือกโดยรู้ทางเลือกทั้งหมดก่อนกับการเลือกจากทางเลือกที่มีอยู่อย่างจำกัดภายใต้สถานการณ์กดดัน แม้ผลลัพธ์จะเหมือนกัน แต่ความหมายกลับแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

เพื่อไม่ให้เสียใจกับการตัดสินใจของตนเอง การจัดระเบียบสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ตั้งตัวอย่างข้างต้น จะช่วยป้องกันการตัดสินใจผิดพลาดได้

สูตรคำนวณจำนวนทางเลือก

$$2^n = \text{จำนวนทางเลือก}$$



เอกสารอ้างอิง

Edward Damer, *Attacking Faulty Reasoning: A Practical Guide to Fallacy-Free Arguments*, Cengage Learning, 2008.

Tracy Bowell and Gary Kemp, *Critical Thinking: A Concise Guide*, Routledge, 2015.

Eugene Zechmeister and James Johnson, *Critical Thinking: A Functional Approach*, A Division of International Thomson Publishing, 1992.

อคติทาง
ตรรกศาสตร์

02

มากแค่ไหนถึงจะเรียกว่ากองทราย
สำรวจขอบเขตและความคลุมเครือของภาษา
จาก “ปฏิทรรศน์กองทราย”

ปฏิทรรศน์กองทราย

Sorites Paradox

ความหมาย

ความผิดพลาดที่เกิดจากการใช้คำที่มีนิยามคลุมเครือ

หัวข้อที่เกี่ยวข้อง

ความกำกวม (หน้า 18) ความเข้าใจผิดเรื่องชายสวมหน้ากาก (หน้า 67)

คำว่า “ใหม่” ใช้ให้ถูกต้องยากกว่าที่คิด

บ่อยครั้งในวงการธุรกิจ แม้จะประชุมด้วยเป้าหมายว่า “เรามาคิดโครงการใหม่ๆ กันเถอะ!” แต่กลับคิดไม่ออกสักที

เหตุที่เป็นเช่นนั้นมาจากหลายประการ หนึ่งในนั้นอาจเป็นเพราะความคลุมเครือของคำว่า “ใหม่” ก็เป็นไปได้

แท้จริงแล้วคำว่า “ใหม่” เป็นคำที่ใช้ยาก เพื่อทำความเข้าใจเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น ขอให้เริ่มจากพิจารณาแนวคิดที่เรียกว่า “ปฏิทรรศน์กองทราย” เสียก่อน

ปฏิทรรศน์กองทรายเป็นหนึ่งในประเภทของความไม่ชัดเจนที่นำไปสู่ **ความขัดแย้ง** คล้ายกับปฏิทรรศน์ของคนหัวล้านและปฏิทรรศน์ของลา ผู้ที่ชี้ให้เห็นปฏิทรรศน์นี้เป็นคนแรกคือ “ยูบูลิเดส” (Eubulides) นักปรัชญากรีกโบราณในสำนักเมกาเรียนแห่งเมืองมิเลทัส (มีชีวิตอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล)

นิยามของ “กองทราย” คืออะไร

ลองจินตนาการถึงการหยิบทรายออกจากกองทรายที่ละเม็ด

ในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า “แม้หยิบทรายออกจากกองทรายที่ละเม็ด กองทรายก็จะเป็นกองทราย” หากเป็นไปตามหลักการนี้ แม้จะหยิบเม็ดทรายออกไปเรื่อย ๆ สิ่งที่เหลืออยู่ก็ควรเป็นกองทรายอยู่วันยังค่ำ แต่เมื่อทำซ้ำไปเรื่อย ๆ สักวันหนึ่งก็จะเหลือทรายเพียงหนึ่งเม็ด

คำถามคือ เราจะเรียกทรายเม็ดเดียวที่เหลืออยู่นี้ว่า “กองทราย” ได้เหมือนเดิมหรือไม่

คนส่วนใหญ่คงรู้สึกขัดใจที่จะเรียกทรายหนึ่งเม็ดว่า “กองทราย” แต่จากการให้เหตุผลข้างต้น กลับทำให้ได้ข้อสรุปว่า ทรายหนึ่งเม็ดนี้ก็ยังเป็นกองทรายอยู่วันยังค่ำ

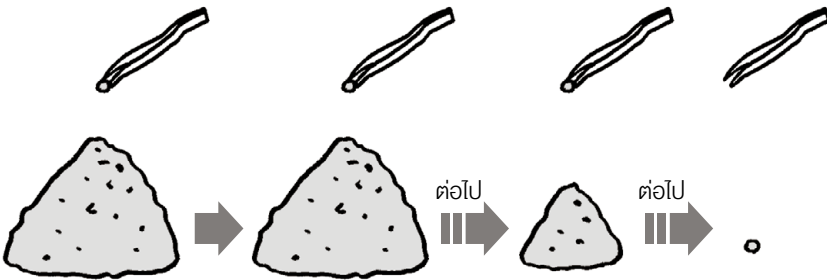
จะเห็นได้ว่า เมื่อพยายามให้เหตุผลที่ถูกต้องชัดเจนกับคำที่มีความหมายคลุมเครือ ย่อมเกิดความขัดแย้งขึ้น

ปฏิทรรศน์กองทรายคืออะไร

แม้หยิบทรายออกจาก
กองทรายหนึ่งเม็ด
กองทรายก็ยังเป็นกองทราย

ยังเรียกว่ากองทราย
อยู่หรือเปล่า

แล้วทรายเม็ดสุดท้าย
ยังใช้กองทรายอยู่ไหม



เช่นเดียวกับอีก 2 ตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างแรก **ปฏิทรรศน์ของคนหัวล้าน** เมื่อคนที่ไม่มีผม หรือที่เรียกว่าคนหัวล้าน มีผมงอกขึ้นมาหนึ่งเส้น เช่นนี้ย่อมถือว่าเป็นคนหัวล้าน แต่ถ้าผมงอกขึ้นมาเรื่อย ๆ จะเป็นอย่างไร เนื่องจาก “คนหัวล้านที่มีผมเพิ่มมาหนึ่งเส้นก็ยังคงเป็นคนหัวล้าน” ดังนั้นไม่ว่าจะมีผมงอกกี่เส้น ย่อมเป็นคนหัวล้านเสมอ

ต่อไปคือ **ปฏิทรรศน์ของลา** หากเพิ่มฟางบนมัดฟางที่ลาแบกอยู่หนึ่งเส้น กระดูกสันหลังของลาย่อมไม่หัก ดังนั้นหากทำซ้ำ ๆ ก็ต้องได้ข้อสรุปว่า ต่อให้เพิ่มฟางทีละหนึ่งเส้นไปตลอดกาล กระดูกสันหลังของลา ก็จะไม่หัก แต่คุณคงจินตนาการได้ไม่ยากว่า สักวันหนึ่งกระดูกสันหลังของลาต้องหักอย่างแน่นอน

คำที่มีความหมายคลุมเครือกับเส้นแบ่งขอบเขต

สาเหตุที่เกิดปฏิทรรศน์นี้ มาจากนิยามของ “กองทราย” (“หัวล้าน” หรือ “มัดฟาง”) ที่คลุมเครือนั่นเอง เมื่อค้นหาความหมายของคำว่า “กองทราย” จะพบคำอธิบายว่า “ภูเขาทรายหรือเนินทราย” ซึ่งเป็นเพียงการใช้คำอื่นมาทดแทนเท่านั้น ไม่ใช่นิยามที่แท้จริง

แล้วจะขจัดความคลุมเครือของคำเหล่านี้ได้อย่างไร เรามาดูวิธีแก้ไขกัน

ความคลุมเครือของคำเกิดขึ้นจากการที่ตัดสินไม่ได้ว่าขอบเขตหรือเส้นแบ่งระหว่าง “เป็นกองทราย” กับ “ไม่ใช่กองทราย” อยู่ตรงไหน แม้ไม่มีใครคัดค้านที่จะเรียกทรายหลายหมื่นเม็ดว่า “กองทราย” แต่ก็ไม่มีใครเรียกทรายหนึ่งเม็ดว่า “กองทราย” เช่นกัน

จะเห็นได้ว่า เส้นแบ่งขอบเขตเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคำที่มีความหมายคลุมเครือ

หากเราตระหนักได้ว่าคำบางคำจำเป็นต้องพิจารณาเส้นแบ่งไปตามสถานการณ์ ก็จะใช้คำเหล่านี้ได้โดยไม่เกิดข้อขัดแย้ง

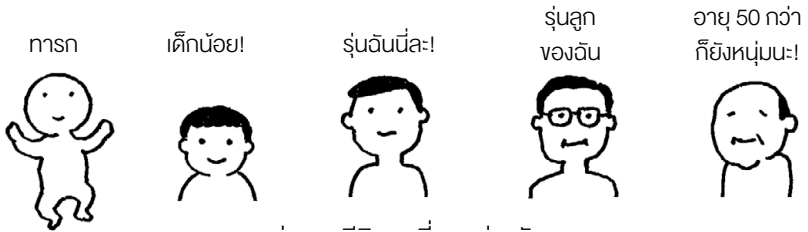
ระวางคำคลุมเครือเหล่านี้

คำอื่น ๆ ที่มีความคลุมเครือลักษณะนี้ เช่น เก่า ใหม่ อ่อน แก่ ฯลฯ

เมื่อจะใช้คำประเภทนี้ควรตรวจสอบว่าคำที่ใช้มีขอบเขตกว้างแค่นั้น และคนรอบข้างเข้าใจขอบเขตของคำนั้นตรงกันหรือไม่ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งโดยไม่จำเป็น

จากการประชุมที่เอ่ยถึงข้างต้น หากกำหนดขอบเขตของคำว่า “ใหม่” ไว้ล่วงหน้า การประชุมก็อาจดำเนินไปอย่างราบรื่นขึ้น

“คนรุ่นใหม่” ในความหมายของคุณคือใคร



แต่ละคนมีนิยามที่ต่างกัน
และเพื่อให้สื่อสารกันได้อย่างไม่สับสน



มากำหนดขอบเขตการสื่อสารกันเถอะ!

ตัวอย่าง : คนรุ่นใหม่คือคนอายุ 16 - 22 ปี หรือช่วงนักเรียนมัธยมปลาย และนักศึกษา

ตัวอย่าง : คนรุ่นใหม่คือคนอายุ 30 - 45 ปี หรือช่วงวัยทำงาน

ตัวอย่าง : คนรุ่นใหม่คือคนในช่วงอายุ 40 ปี หรือรุ่นลูกของเบบี้บูมเมอร์

เอกสารอ้างอิง

Dominic Hyde and Diana Raffman, “Sorites Paradox”, in The Stanford Encyclopedia of Philosophy, edited by Edward N. Zalta, <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/sorites-paradox/>>, 2018.

03

ความกำกวม

Equivocation

ความหมาย

ความผิดพลาดที่เกิดจากการใช้คำเดียวกันใน 2 สถานการณ์ แม้สถานการณ์นั้นจะเกี่ยวข้องกัน แต่กลับมีส่วนที่แตกต่างกัน

หัวข้อที่เกี่ยวข้อง

ปฏิทรรศน์กงทราวาย (หน้า 13) ความเข้าใจผิดเรื่องชายสวมหน้ากาก (หน้า 67) ตรรกะวิบัติของสีฟจน์ (หน้า 87)

ถ้ามีเพื่อนรักก็ไม่ต้องหางานทำแล้วอย่างนั้นหรือ

มาดูบทสนทนาของนักศึกษาชายในโรงอาหารมหาวิทยาลัยกัน

นักศึกษาชาย 1: ถ้าพ่อแม่มีทรัพย์สินสมบัติมหาศาล ก็คงไม่ต้องหางานทำแล้ว...

นักศึกษาชาย 2: แต่นายมีทรัพย์สินสมบัติมหาศาลแล้วนี่

นักศึกษาชาย 1: ว่าไงนะ

นักศึกษาชาย 2: เพื่อนรักก็เป็นทรัพย์สินสมบัติเหมือนกัน ฉันก็คือทรัพย์สินสมบัติของนายไง

นักศึกษาชาย 1: อืม...ก็จริง...

นักศึกษาชาย 2: งั้นเลิกหางานซะ

นักศึกษาชาย 1: นายนี่เพี้ยนไปแล้ว

นักศึกษาชาย 1 แสร้งเพื่อนว่า “เพี้ยน” แต่จริงๆ แล้วคำพูดของนักศึกษาชาย 2 ก็ไม่ผิดในแง่ของการอนุมาน เพราะทั้งสองข้ออ้างในที่นี้เป็นจริง ถึงแม้จะใช้การอนุมานที่ถูกต้องกับประพจน์ที่เป็นจริง แต่กลับได้ข้อสรุปที่ดูเป็นเท็จอย่างชัดเจน เรามาลองทำบทสนทนา¹นี้ให้อยู่ในรูปแบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย²อย่างง่าย ๆ กัน

ข้ออ้างหลัก: ถ้ามีทรัพย์สินสมบัติก็ไม่ต้องหางาน

ข้ออ้างรอง: เพื่อนรักคือทรัพย์สินสมบัติ

ข้อสรุป: ดังนั้นถ้ามีเพื่อนรักก็ไม่ต้องหางาน

ข้ออ้างหลักและข้ออ้างรองไม่ได้กล่าวอะไรผิด ดังนั้นข้อสรุปควรจะถูกต้องหรืออนุมานได้อย่างถูกต้อง

แต่ทำไมกลับได้ข้อสรุปที่ผิดพลาด เพราะพวกเขาใช้คำที่มีหลายความหมายมาอ้างเหตุผลนั่นเอง

ตรรกะวิบัติที่เกิดขึ้นแบบนี้เรียกว่า **ตรรกะวิบัติจากความกำกวม** โดยคำว่า “ทรัพย์สินสมบัติ” ในที่นี้ถูกใช้ในหลายความหมาย ความหมายแรกคือ “เงิน” (ความหมายตามตัวอักษร) แต่ความหมายที่สองคือ “สิ่งที่มีคุณค่า” (ความหมายเชิงอุปมา)

เมื่อใช้คำเดียวกันในข้ออ้างที่มีความหมายแตกต่างกัน ย่อมได้ข้อสรุปที่แปลกประหลาด

¹ประโยคบอกเล่าหรือปฏิเสธที่สามารถบอกค่าความจริงว่าเป็น “จริง” (True) หรือ “เท็จ” (False) อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

²คือกระบวนการคิดหาเหตุผลโดยอ้างจากหลักการทั่วไป (สมมติฐาน) ไปสู่ผลสรุปเฉพาะเจาะจงที่จำเป็นต้องเป็นจริงตามข้ออ้างนั้น หากข้ออ้าง (Premise) เป็นจริง ข้อสรุป (Conclusion) ก็จะจริงเสมอ มักอยู่ในรูปแบบข้ออ้างหลัก ข้ออ้างรอง และข้อสรุป

ในภาษาอังกฤษ คำว่า “End” ก็สื่อได้ทั้งความหมายว่า “จุดมุ่งหมาย” และ “จุดสิ้นสุด” จึงมักใช้เป็นกรณีตัวอย่างของตรรกะวิบัติจากความกำกวม เช่นกัน

จะมี “วัน” ได้รับแยมไหม

มาดูตอนหนึ่งจากหนังสือเรื่อง *Through the Looking-Glass and What Alice Found There* เพื่อเป็นโจทย์ตัวอย่างของความกำกวมนี้กัน

หนังสือเล่มนี้เป็นภาคต่อจาก *Alice's Adventures in Wonderland* เมื่ออลิซหลงเข้าไปในโลกอื่นผ่านกระจกและได้ผจญภัยระหว่างทาง ราชีนีขาวก็สั่งให้อลิซมาเป็นคนแต่งตัวให้ โดยมีเงื่อนไขว่า “จะให้คำจ้างสัปดาห์ละ 2 เพนนีและแยมวันเว้นวัน” แต่ราชีนีขาวดูไม่มีที่ท่าว่าจะให้แยมกับอลิซเลย

“แยมวันเว้นวันงั้นละ แต่วันนี้ก็คือวันนี้ ไม่ใช่วันที่เว้นเสียหน่อย” ซึ่งหากเป็นไปตามนี้ “วัน” ที่จะได้รับแยมย่อมไม่มีวันมาถึง

แน่นอนว่าคำกล่าวอ้างของราชีนีขาวนั้นไร้เหตุผลอย่างยิ่ง แต่มาลองวิเคราะห์ปริศนาอันแสนซับซ้อนนี้จากต้นฉบับของลูอิส แครว์วอลล์ กัน

“แยมมีวันเว้นวัน แต่วันนี้ไม่ใช่วันที่เว้นนี้ เธอก็รู้”

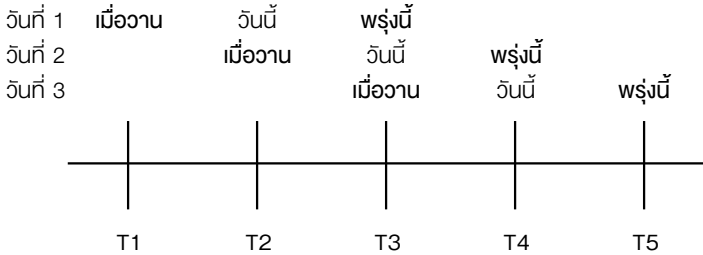
“It’s Jam every *other* day; to-day isn’t any *other* day, you know.”

(ตัวเน้นตามต้นฉบับปี 1982)

การใช้ “other day” ใน 2 ตำแหน่งนี้หลักแหลมมาก โดยตำแหน่งแรกคือ “every other day” หมายถึง “วันเว้นวัน” เมื่อคิดจากวันนี้ (T2) เป็นจุดตั้งต้น วันที่จะได้แยมก็คือเมื่อวาน (T1) และพรุ่งนี้ (T3)

“วันวัน” ที่จะได้รับแยมเมื่อมองจาก “วันนี้” ในแต่ละวัน

* อักษรตัวหนา = วันวัน



เมื่อคิดจาก “วันนี้” เป็นหลักเสมอ “วันที่วัน” จะไม่มีวันมาถึง

ในอีกด้านหนึ่ง “other day” ในตำแหน่งที่ 2 หากมองจาก T2 แล้ว เมื่อวันรุ่งขึ้นมาถึง พรุ่งนี้ (T3) ก็จะกลายมาเป็น “วันนี้” แล้วคำว่า “วันเว้นวัน” ก็ถูกตีความว่า “วันถัดไป” นับจากวันนี้ (T3) หรือก็คือเมื่อวาน (T2) และพรุ่งนี้ (T4) อีกครั้ง

ในกรณีนี้ “other day” ทั้ง 2 ตำแหน่งจึงหมายถึง “วัน” ที่แตกต่างกัน และถูกใช้สื่ออย่างคลุมเครือ (อย่างไรก็ตาม เดิมทีตัวอย่างนี้เป็นภาษาอังกฤษ จึงอาจต้องอธิบายให้ละเอียดกว่าเดิม)

คำเดียวกันกลับมีวิธีใช้และความหมายหลากหลาย

บทเรียนหนึ่งจากตอนของอลิซกับราชาชีขาวก็คือ **ต้องตระหนักว่าคำคำหนึ่ง ใช้ได้หลากวิธีและหลายความหมาย**

คำที่มีหลายความหมายยังมีอีกมาก ดังนั้นตรรกะวิบัติจากความกำกวมจึงเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้เสมอ

เช่น คำว่า “พอ” อาจหมายถึง “เท่านี้ก็พอเหมาะพอควรแล้ว” หรือ “ทำส่งเดชให้พอผ่าน” ก็ได้ หรืออีกตัวอย่าง เช่น คำว่า “ดี” อาจหมายถึง “สมบูรณ์แบบ” หรือ “พอใช้ได้” ก็ได้เช่นกัน

หากระหว่างการสนทนารู้สึกว่าอีกฝ่ายไม่เข้าใจ หรือไม่เข้าใจ คำอธิบายของอีกฝ่าย ควรตั้งคำถามสักครั้งว่าตนเองหรือคู่สนทนา กำลังเข้าใจผิดจากความกำกวมหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, 1999.

Irving Copi, *Introduction to Logic*, Macmillan, 1961.

Tracy Bowell and Gary Kemp, *Critical Thinking: A Concise Guide*, Routledge, 2015.

Anthony Weston, *A Rulebook for Arguments*, Hackett Publishing Company, 2018.

04

ข้ออ้างวนซ้ำ

Circular Argument

ความหมาย

การโต้แย้งโดยใช้ข้อสรุปที่ยังไม่ผ่านการพิสูจน์มาเป็นข้ออ้าง

หัวข้อที่เกี่ยวข้อง

ลื่นไหลไปเรื่อย (หน้า 28)

เพิ่งพูดไปเองนี่

“สิ่งที่คุณ A พูดเชื่อถือได้นะ เพราะเขาเป็นคนดี แล้วที่บอกว่าเป็นคนดีก็เพราะคุณ A เชื่อถือได้ยังไงล่ะ”

หากเพื่อนสนิทพูดแบบนี้ หลายคนคงเลิกกระแวงคุณ A ลงบ้างไม่มากก็น้อย

แต่ก็อาจยังรู้สึกคาใจอยู่บ้าง เรามาลองดูโครงสร้างของคำพูดข้างต้นกัน

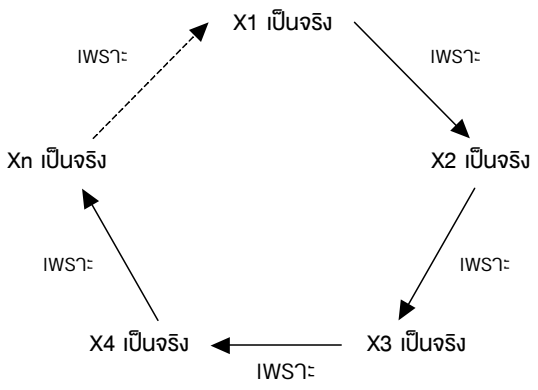
“Y เป็นจริง เพราะ X”

“X เป็นจริง เพราะ Y”

เมื่อพิจารณาข้อกล่าวอ้างแรก Y ถูกสนับสนุนด้วย X (ในที่นี้ X คือ “คุณ A เป็นคนดี” ส่วน Y คือ “สิ่งที่คุณ A พูดนั้นเชื่อถือได้”) หากฟังแค่นี้ ย่อมเหมือนไม่มีปัญหา แต่เมื่อตามมาด้วยคุณ A เป็นคนดี “ก็เพราะคุณ A เชื่อถือได้” สถานการณ์ก็จะเปลี่ยนไป

ในที่นี้ Y ใช้เพื่อสนับสนุน X (ทั้งที่ตอนแรก X ใช้สนับสนุน Y) ทำให้โครงสร้างนี้เกิดการวนเป็นวงกลม การโต้แย้งแบบนี้เองที่เรียกว่า “ข้ออ้างวนซ้ำ”

แม้จำนวนข้ออ้างและข้อสรุปจะมากกว่านี้ ก็ยังวนเป็นวงกลมได้ โดยการใช้ X1 เพื่อสนับสนุน Xn ต่อไปเรื่อยๆ แล้วสุดท้ายก็วนกลับมาที่ X1 เหมือนเดิม



ยิ่งจำนวนข้อโต้แย้งเพิ่มขึ้น โครงสร้างจะยิ่งซับซ้อนจนสังเกตเห็นได้ยาก เมื่อสิ่งที่ต้องพิสูจน์ตั้งแต่แรกในวงจรตรรกะวิบัติแบบข้ออ้างวนซ้ำนี้ไม่ได้รับการพิสูจน์ การโต้แย้งจึงวนกลับมาที่เดิม